

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії і спеціальних методик

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **«ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЛОГОПЕДИЧНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ КОРЕКЦІЇ ДИСЛЕКСІЙ В УЧНІВ
МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ»**

Виконала: здобувач вищої освіти
заочної форми навчання
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціалізація 016.01 Логопедія
Ольга ДЕМ'ЯНЧУК

Науковий керівник: **Вадим ЛЕВИЦЬКИЙ**,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри логопедії
і спеціальних методик

Рецензент:
Олена ВЕРЖИХОВСЬКА,
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

Кам'янець-Подільський – 2023 р.

Зміст

Вступ	3
Розділ I. Проблематика порушень читання в учнів молодшого шкільного віку у логопедичній та психолого-педагогічній літературі	
1.1. Читання, як складний психофізіологічний процес. Етапи формування.....	6
1.2. Етіологія, симптоматика та класифікація порушень читання.....	13
1.3. Порушення читання в учнів молодших класів із загальним недорозвитком мовлення.....	28
1.4. Психолого-лінгвістичні основи методики навчання грамоти дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку.....	32
Висновки до розділу	40
Розділ II. Методика констатувальної та формувальної частини дослідження	
2.1. Цілі, завдання, методи та організація дослідження.....	43
2.2. Результати констатувального експеримента.....	59
2.3. Мета, завдання, методи та організація логопедичної роботи з корекції дислексії в учнів молодшого шкільного віку.....	66
Висновки до розділу	84
Висновки	89
Список використаних джерел	94

Вступ

Актуальність дослідження. Читання, завдяки якому діти отримують велику частину інформації, відіграє величезну роль у процесі засвоєння знань. Його значення зростає в умовах сучасної системи освіти, що передбачає розвиток диференціації та індивідуалізації навчання та збільшення питомої ваги самоосвіти школярів. У цих обставинах особливо важливим є вміння правильно та ефективно використовувати читання як засіб отримання нових знань.

Уявлення про симптоматику, сутність та механізми порушень читання склалися поступово. Вперше на ці порушення як окрему патологію мовленнєвої діяльності вказав А. Куссмауль. Потім з'явилося багато інших робіт, у яких давалися описи порушень читання в дітей.

Своєчасне виявлення порушень читання, точне визначення їх патогенезу у кожному випадку, відмежування дислексії від помилок при читанні іншого характеру є надзвичайно важливим для побудови логопедичної роботи з дітьми. При цьому, стало очевидно, що є діти, які не можуть оволодіти грамотою, незважаючи на нормальний інтелектуальний розвиток, окрім дітей, не здатних опанувати читання через порушення інтелектуального розвитку. В даний час це одна з актуальних проблем логопедії.

Вимоги до дітей, які вступають у перший клас, на сьогоднішній день дуже зросли. Програма навчання, яка має бути засвоєна через читання, ускладнена та насичена різноманітним друкованим матеріалом.

Дислексію як специфічне багатоаспектне порушення досліджували: М.К. Шеремет, Р.І. Лалаєва, В.В. Тарасун, Н.В. Чередніченко, І.С. Марченко, В.В. Тищенко, І.В. Мартиненко, Ю.В. Пінчук, В.О. Кондратенко.

Відзначається зростання кількості дітей із різними труднощами у навчанні у початковій школі. Учень, який страждає на дислексію, не завжди правильно розуміє прочитане, що тягне за собою стійку полінеуспішність.

Такі діти витрачають багато часу на підготовку домашнього завдання, часто мають проблеми з письмом. У них виникають труднощі при формуванні зв'язного монологічного висловлювання.

Формується своєрідний психологічний бар'єр: учень не вірить у можливість досягнення добрих результатів, надалі у нього знижується емоційна чутливість, виникають конфлікти з вчителями. Рання діагностика та своєчасне надання допомоги цим дітям значно підвищують шанси на успіх у подальшому навчанні читання. Таким чином, вивчення механізмів порушень читання в учнів молодшого шкільного віку та їх корекція є актуальним напрямком дослідницької роботи.

Аналіз накопичених теоретичних відомостей та даних логопедичної практики з проблематики дослідження порушень процесів читання в учнів молодшого шкільного віку дозволяє виділити суперечність між завданнями формування функціонально грамотної особистості школяра та неможливістю реалізації цього у процесі навчання дітей з дислексією, що порушує повноцінне оволодіння писемним мовленням.

Ця суперечність та необхідність її вирішення обумовлюють актуальність наукової проблеми пошуку нових логопедичних технологій, що сприяють усуненню дислексії у молодших школярів.

Мета дослідження полягає у визначенні та апробації логопедичних технологій з корекції дислексій в учнів молодшого шкільного віку.

Об'єкт дослідження: є порушення процесу читання в учнів молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження: особливості використання логопедичних технологій з корекції дислексій в учнів молодшого шкільного віку.

Гіпотеза дослідження: логопедична робота, підібрана з урахуванням механізмів дислексії, сприяє усуненню порушень читання в дітей молодшого шкільного віку із загальним недорозвитком мовлення.

Виходячи з мети та предмета дослідження для доказовості гіпотези були поставлені **завдання дослідження:**

- проаналізувати літературні джерела з питання виявлення та корекції дислексії;

- вивчити особливості сформованості процесу читання у школярів із загальним недорозвитком мовлення молодшого шкільного віку;
- визначити основні закономірності оволодіння навичкою правильного, виразного та свідомого читання учнями молодшого шкільного віку;
- дібрати та апробувати логопедичні технології з корекції дислексій в учнів молодшого шкільного віку;
- обґрунтувати і сформулювати висновки проведеного дослідження.

Для реалізації поставлених у дослідженні завдань та підтвердження гіпотези були використані **методи**:

- 1) теоретичний аналіз (вивчення літератури з проблеми);
- 2) організаційний (вибір бази та учасників дослідження);
- 3) аналіз логопедичної та медико-психолого-педагогічної документації;
- 4) експериментальний (констатувальний, формувальний);
- 5) інтерпретаційний (якісний аналіз результатів).

Елементи наукової новизни полягають в уточненні ефективності окремих технологій логопедичної роботи з корекції дислексій в учнів молодшого шкільного віку.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання окремих технологій логопедичної роботи при діагностиці та вдосконаленні прийомів корекції дислексій в учнів молодшого шкільного віку в умовах шкільного логопункту. Висловлені в роботі рекомендації можуть бути використані у практиці роботи вчителями та вчителями-логопедами загальноосвітніх шкіл.

База дослідження: Комунальний заклад "Луцька загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 12 Луцької міської ради, Волинської області".

Структура роботи: вступ, два розділи та висновки до них, загальні висновки, список використаних джерел.

Висновки

Читання є однією зі складних і значущих форм психічної діяльності людини, яка виконує психологічні та соціальні функції.

Серед порушень читання в дітей молодшого шкільного віку дослідники виділяють специфічні розлади (дислексії), і неспецифічні їх варіанти. Останні зазвичай виникають у зв'язку з відставанням у розумовому розвитку чи внаслідок сенсорних порушень (зору чи слуху). При цьому, ступінь виразності відставання читання відповідає тяжкості первинного розладу.

В наш час дислексія розглядається як часткове специфічне порушення процесу читання, обумовлене несформованістю (порушенням) вищих психічних функцій і виявляється у стійких помилках, що повторюються. В основі порушення читання лежать різні ураження мовленнєвих систем головного мозку (оранічні чи функціональні). Дислексичні розлади в дітей молодшого шкільного віку виражаються по-різному: від окремих труднощів під час читання до неможливості опанувати навичку читання. Причини помилок, що допускаю діти під час читання, є основою для різноманітних підходів у визначенні та класифікації дислексій.

Постановка мети дослідження викликала необхідність вирішення наступних завдань: 1) дослідити особливості порушень читання та їх механізми у дітей з недорозвитком мовлення; 2) провести порівняльний аналіз сформованості навички читання у молодших школярів з недорозвитком та нормотиповим розвитком мовлення; 3) визначити напрямки та зміст логопедичної роботи з корекції порушень читання в учнів молодшого шкільного віку з недорозвитком мовлення.

Дослідження проводилося за напрямками: дослідження зорово-просторових функцій; фонематичного сприймання; фонематичного аналізу; мовленнєвого аналізу та синтезу; граматичного ладу мовлення; навичок читання.

Експериментальну групу склали 10 учнів третього класу у віці 9 років з різними порушеннями мовлення (дислалія, стерта дизартрія, дисграфія, дислексія). У всіх дітей у мовленнєвій картці був зазначений діагноз: ЗНМ третього рівня за психолого-педагогічною класифікацією порушень.

У дітей було відзначено слабкість концентрації уваги, її нестійкість, швидке виснаження. Обсяг запам'ятовування звужений, що проявляється у неточному відтворенні матеріалу, конкретність мислення, порушення причинно-наслідкових зв'язків, просторово-часових відносин. У дітей порушені такі операції, як аналіз, синтез, узагальнення, порівняння, класифікація. Діти легко йшли на контакт, висловлювали бажання працювати, проте їм важко всидіти на місці. Слабко виражена пізнавальна діяльність. Інтерес привертали лише завдання з використанням яскравої наочності.

Аналіз отриманих даних дозволяє стверджувати, що у дітей з дислексією порушений процес диференціації фонем, зустрічалися труднощі при розрізненні свистячих і шиплячих приголосних (60% дітей), дзвінких та глухих приголосних (80% школярів), твердих та м'яких приголосних (40%). Найчастіше проблеми викликає розрізнення таких приголосних, як: [б] - [п], [г] - [к], [в] - [ф], [з] - [с], [с] - [ш].

Аналіз відповідей учнів молодших класів дозволив зробити висновок, що у більшості (80% дітей) порушені процеси мовленнєвого аналізу та синтезу. Аналіз результатів виконання завдань, з виявлення сформованості складового аналізу та синтезу свідчать, що у дітей з дислексією кількісний складовий аналіз не розвинений. Так, наприклад, дві третини школярів (60%) не впоралися з визначенням кількості складів у словах. Найбільші труднощі становили слова з чотирьох складів.

Завдання, створені задля виявлення стану складового синтезу, викликало труднощі лише у 40% школярів із дислексією. Так, наприклад, при здійсненні складового синтезу спостерігалися додавання складів, пропуски складів, заміни звуків.

Результати дослідження фонематичного аналізу дозволяють зробити висновок, що у школярів з дислексією порушені всі його форми. Так, при виділенні звука з низки слів більшість школярів (80%) не змогли впоратися із завданням. Школярі або стверджували, що заданий звук є у всіх словах, або відповідали навмання. При виділенні першого приголосного звуку з слова всі діти з порушеннями читання припускали помилки. Найчастіше замість приголосного звуку виділяли склад. У половини школярів із дислексією визначення останнього звуку у слові викликає труднощі, 70% помиляються у визначенні місця (початок, середина, кінець) звуку у слові та при визначенні кількості звуків у словах.

Фонематичний синтез та уявлення у школярів із порушеннями читання не розвинуті. Так, 80% дітей не змогли скласти слово з чотирьох звуків. У цих дітей спостерігалось додавання, заміни та перестановки звуків у слові.

Розбіжність пасивного і активного словника школярів із дислексією носить яскраво виражений характер. Діти легко відносять деякі слова до родового поняття, наприклад, сорока до птахів, тому що «вона літає», запам'ятати ж саму назву важче і через порушення відтворення звуко-складової структури слова, і через те, що сорока має схожість з вороною та граком. У словнику дітей із дислексією зустрічається велика кількість різноманітних замін, серед яких переважають заміни за подібністю.

Значна відмінність між співвідношенням обсягу активного та пасивного словника, а також велика кількість невідомих дітям слів свідчить про недостатню мовленнєву практику, невміння диференціювати суттєві семантичні ознаки слів. Діти з дислексією потребують додаткових занять, що сприяють збільшенню словника у кількісному та якісному плані.

Аналіз результатів констатувального експерименту дозволяє зробити висновок, що у школярів з дислексією є грубі порушення граматичного ладу мовлення. Школярі цієї групи (80%) з помилками використовують іменники множини у родовому відмінку. Вони або використовують вихідну форму іменників, або неправильно змінюють її. У більшості школярів з дислексією

(90%) порушено процеси узгодження частин мови. Школярі припускають помилки при узгодженні частин мови в числі, роді, відмінку.

Словотвір у школярів із дислексією запізнюється у своєму розвитку.

Аналіз результатів дослідження орієнтування у навколишньому просторі, виконанні проб Хеда, складання розрізаних картинок та конструювання фігур з паличок показав, що у школярів з дислексією у більшості випадків (70%) порушено орієнтування у навколишньому просторі. Так, вони припускалися помилок щодо предметів, які знаходяться праворуч або ліворуч від них, що свідчить про недостатній розвиток просторового гнозису. Розрізані картинки діти склали без помилок.

Аналіз результатів дослідження характеру читання складів, слів, речень та тексту дозволяє зробити висновок, що у школярів з дислексією є значні труднощі в оволодінні технікою читання. У 60% школярів читання є побуквеним, а у 40% школярів – поскладовим. Аналіз помилок, допущених дітьми з дислексією під час читання слів, речень і тексту свідчать, що найчастіше порушені процеси фонематичного і складового аналізу та синтезу, диференціації фонем, і помилки узгодження.

Корекційна логопедична робота з формування навичок читання у молодших школярів з дислексією була побудована у 2 етапи за такими напрямками:

I. Підготовчий етап.

а) розвиток фонематичного сприймання, аналізу, синтезу, уявлень, диференціації фонем;

б) розвиток зорової уваги, пам'яті, зорово-просторового гнозису та праксису;

в) формування граматичного устрою (робота над реченнями);

г) засвоєння складів як цілісних одиниць при читанні.

II. Основний етап.

а) робота над розумінням прочитаних слів, речень, тексту;

б) формування граматичного ладу мовлення (формування функцій словозміни та словотвору);

в) розвиток диференціації звуків, що змішуються;

г) засвоєння слів як цілісних одиниць при читанні.

Кожен напрямок мав завдання і будувався з урахуванням певної послідовності: від простих форм роботи до складних, і враховував поетапне формування навичок читання. Виділення кожного напрямку є умовним, оскільки мовленнєві та немовленнєві психічні функції формуються у тісному взаємозв'язку, впливаючи одна на другу.

Проведена корекційно-розвивальна робота підтвердила свою ефективність в ході проведення дослідження.

Список використаних джерел

1. Бартенєва Л., Парасоцький О. Основні напрями діагностики дисграфії в учнів молодших класів із ЗНМ // Теорія і практика сучасної логопедії: Збірник наукових праць: Вип. 4. – К.: Актуальна освіта, 2007. – 384 с.
2. Бєлая А.Й. Подолання не різко вираженого загального недорозвитку мовлення в учнів молодших класів: Методичні рекомендації для вчителів-логопедів. – Хмельницький: ТУП, 2004. – 300 с.
3. Бєх І.Д. Особистісно-зорієнтоване виховання. – К.: ІЗМН, – 1998. – 204 с.
4. Блінова Г.І. Альбом для обстеження мовлення у дитини. – К.: Благовіст, 2001. – 173 с.
5. Блінова Г.Й. Подолання мовленнєвих вад дітей. – К.: Благовіст, 2005. – 125 с.
6. Богуш А.М. Методика навчання дітей української мови в дошкільних навчальних закладах: підручник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: ВД «Слово», 2008. – 440 с.
7. Будна Н.О., Походжай Н.Я., Шост Н.Б. Уроки навчання грамоти: 1 клас. – Тернопіль: Навчальна книга „Богдан”, 2001. – 352 с.
8. Вишневський О.І. Теоретичні основи педагогіки: курс лекцій / О.І. Вишневський, О.М. Кобрій, М.М. Чепіль; за ред. О.І. Вишневського. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 268 с.
9. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Л.С. Выготский. – М.: Педагогика, 1991. – 479 с.
10. Вступ до мовознавства: Підручник. 2-е вид., – К.: Одеса: Либідь, 1991. – 280 с.
11. Гаврилов О.В. Особливі діти в закладі і соціальному середовищі. – Кам.-Подільський: Аксіома, 2009. – 308 с.
12. Геращенко С.І., Тарасевич А.О. Організаційні аспекти роботи логопеда з батьками, які виховують розумово відсталу дитину. Науковий

часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія. 2015. – № 26. – С. 58-73.

13. Головаха Е.И., Панина Н.В. Психология человеческого взаимопонимания. – К.: Інститут соціології НАН України, 2002. – 223 с.

14. Данілавичюте Е. Методика подолання фонемографічних відхилень у молодших школярів з ДЦП. Теорія та практика сучасної логопедії. 2014. Вип.1. – 168 с.

15. Дидактичний матеріал для логопедичних занять / Г.І. Блінова. – К.: Радянська школа, 1985. – 280 с.

16. Довідник учителя-логопеда / С.М. Лупінович. – Тернопіль: Мандрівець, 2008. – 122 с.

17. Дуткевич Т.В. Загальна психологія (Конспекти лекцій): Навчальний посібник. – Кам'янець-Подільський, 2002. – 96 с.

18. Дьоміна І.Й. Розвиток мовлення дитини. – К.: Главник, 2004. – 96 с.

19. Ілляшенко Т.Д., Стадненко Н.І. Аномальна дитина в школі: Навчально-методичний посібник. – К.: УСДО, 1995. – 120 с.

20. Загальна психологія: Підручник для студентів вищих навчальних закладів/ За загальною редакцією С.Д. Максименка. – Вінниця: Нова книга, 2000. – 543 с.

21. Загальна психологія: Підручник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська та ін. – К.: Либідь. – 2005. – 464 с.

22. Карта логопедична обстеження дитини дошкільного віку з порушеннями мовлення: Методичні рекомендації для практичної роботи / Автори-укладачі І.Г. Дмитрієнко, Л.О. Федорович. – Полтава: Пересвіт. – 2006. – 33 с.

23. Коваленко М. Історія зарубіжної педагогіки. Хрестоматія: навчальний посібник/ М. Коваленко. – К.: Центр Літератури, 2006. – 664 с.

24. Корнев А.Н. Нарушения чтения и письма у детей: Учебно-методическое пособие. – Спб.: ИД «МиМ», 1997. – 286 с.

25. Кубинський М.В. Формування навичок письма – одна з основних проблем початкової школи // Початкова школа. – 2006. – № 5. – С.10-13.
26. Кузьмінський, А.І. Педагогіка родинного виховання: навчальний посібник / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – К.: Знання, 2006. – 324 с.
27. Лалаева Р.И. Нарушения речи и их коррекция у детей с задержкой психического развития / Р.И. Лалаева, Н.В. Серебрякова, С.В. Зорина. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 304 с.
28. Лангмейер І., Матейчик З. Психическая депривация в детском возрасте. – Прага, 1994. – 289 с.
29. Левина Р.Е. Общая характеристика недоразвития речи у детей и его влияние на овладение письмом. – М.: Просвещение, 1981. – 232 с.
30. Липа В.А. Психологические основы педагогической коррекции. – Донецк: Лебідь, 2000. – 319 с.
31. Логопедія: підручник / За ред. М.К. Шеремет. – Вид. 3-тє, перер. та доповн. – К.: Видавничий дім «Слово», 2015. – 776 с.
32. Лопатинська В. Морально-гуманістичний зміст спілкування // Шлях освіти. – 2003. – №1. – С.27-30.
33. Мазоха Д.С. Педагогіка / Д.С. Мазоха, Н.І. Опанасенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 232 с.
34. Малярчук А.Я. Обстеження мовлення дітей: Дидактичний матеріал. – К.: Літера ЛТД, 2002. – 104 с.
35. Марченко І.С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників). Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Спеціальність: Корекційна освіта (логопедія). – К.: Видавничий дім «Слово», 2010. – 288 с.
36. Методика выявления речевых нарушений у детей и диагностика их готовности к школьному обучению / Е.Ф. Соботович, Л.Е. Андрусин, Л.И.Бартенева и др. – К.: Актуальна освіта, 1998. – 127 с.

37. Методика викладання української мови. Навчальний посібник за ред. С.І. Дорошенка. – К.: Вища школа, 1992. – 495 с.
38. Методика викладання української мови Коваль Г.П., Деркач Н.І., Захарчук З.О., Іванова Л.І. – Рівне: РДГУ, 2002. – 113 с.
39. Методичні рекомендації з навчання учнів із ЗПР самостійного виконання завдань з української мови / Н.І. Королько. – К.: ІЗМН, 1997. – 32 с.
40. Миронова С.П. Педагогіка інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. – 164 с.
41. Момот Т.Л. Грамотійко: логопедичний зошит: №1, №2, №3 для розвитку усного і писемного мовлення. – Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2004. – 230 с.
42. Навчальні програми для загальноосвітніх закладів із навчанням українською мовою. 1-4 класи. – К.: Видавничий дім «Освіта». – 2012. – 392 с.
43. Наумчук М.М. Сучасний урок української мови в початковій школі (методика і технологія навчання). – Видання друге, доповнене. – Тернопіль: Астон, 2005. – 352 с.
44. Обухівська А.Г. Корекційна сутність розвитку мовлення у спеціальному дошкільному закладі для дітей із ЗПР / А.Г. Обухівська. – К.: Думка, 1994. – С. 62-364.
45. Основы теории и практики логопедии / Под ред. Р.Е. Левиной. – М.: Просвещение, 1968. – 422 с.
46. Педагогіка: Хрестоматія / А.І. Кузьмінський, В.Л. Омеляненко. – 2-ге видання. – К.: Знання-Прес, 2006. – 700 с.
47. Пічугіна Т.В. Рання діагностика дітей із дислексією та дисграфією (методичні рекомендації) // Дефектологія, – 1998. – № 1. – С. 6-13.
48. Подолання логопедичних проблем учнів молодших класів / Т.Бишова, О.Кондратюк. – К.: Шкільний світ, 2006. – 73 с.
49. Психологія / За ред. Ю.Л. Трофімова: Підручник для студентів вищих

навчальних закладів. – К.: Либідь, 2005. – 560 с.

50. Ремажевська Г.Й., Пічугіна Т.В., Маруніч Л.А. Як виявити у дитини схильність до порушень писемного мовлення. – Львів, 2005. – 82 с.

51. Рібцун Ю.В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ: програмно-методичний комплекс / Ю.В. Рібцун. – К.: Освіта України, 2011. – 292 с.

52. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів пед. ф-ту / О.Я. Савченко. – К.: Генеза, 2002. – 368 с.

53. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей 3-є видання, доповнене. – Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2007. – 107 с.

54. Садовникова И.Н. Нарушения письменной речи и их преодоление у младших школьников. – М.: ВЛАДОС, 1997. – 256 с.

55. Сак Т.В. Корекція причинно-наслідкового мислення у дітей із затримкою психічного розвитку дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі. – К.: Промінь, 2000. – 75 с.

56. Сапун Г.М. Уроки навчання грамоти (письмо та розвиток мовлення). – К.: Підручники та посібники, 2001. – 136 с.

57. Соботович Є.Ф. Вибрані праці з логопедії. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. – 308 с.

58. Соботович Е.Ф., Гопиченко Е.М. Фонетические ошибки в письме умственно отсталых учащихся младших классов. – М.: Просвещение, 1979. – 405 с.

59. Соботович Е.Ф. Психолингвистическая структура речевой деятельности и механизмы ее формирования / Е.Ф. Соботович. – К.: ІЗМН, 1997. – 44 с.

60. Стадненко Н.М. Методика діагностики готовності до навчання в школі дітей шестирічного віку / Н.М. Стадненко, Т.Д. Ілляшенко, А.Г. Обухівська; Ін-т дефектології АПН України., Український науково-методичний центр практичної та соціальної роботи АПН України. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. – 20 с.

61. Тарасун В.В. Логодидактика. Київ: Просвіта, – 2004. – 263 с.
62. Тищенко В.В. Як навчити дитину правильно розмовляти: від народження до 5 років: поради батькам / В.В. Тищенко, Ю.В. Рібцун. – К.: Літера ЛТД. – 2006. – 128 с.
63. Трофименко Л.І. Новий зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ II–III ступенів // Дефектологія. 2007. – №3. – С.34-40.
64. Український дефектологічний словник / За ред. В.І. Бондаря. К.: Милосердя України, 2001. – 212 с.
65. Хрестоматія по логопедії. Навчальний посібник / Шеремет М.К., Мартиненко І.В. К. : КНТ, 2006. – 532 с.
66. Чередніченко Н.В. Початковий курс навчання української мови молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ). Навчально-методичний посібник (курс лекцій). – К.: Видавничий дім «Слово», 2012. – 208 с.